

УДК 342.531.43(477)

Польська М. О. – адвокат, м. Київ

СУБ'ЄКТНИЙ СКЛАД КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЗА НОВИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Досліджено суб'єктний склад Конституційного суду України за новим Законом України «Про Конституційний суд України». Встановлено, що, на відміну від попередньої редакції, у цьому нормативно-правовому акті суттєво розширено як структуру зазначеного суду, так і суб'єктний склад осіб, які можуть до нього звертатися.

Ключові слова: суб'єктний склад, Конституційний суд України, суддя, голова суду, сенат, велика палата, приватні особи, представники держави.

Головною особливістю конституційного правосуддя в будь-якій країні є те, що воно безпосередньо пов'язане з діяльністю законодавчого та виконавчого органів державної влади. Оскільки лише такий суд здійснює контроль за діяльністю публічної влади в межах чинного законодавства, то предметом його компетенції є встановлення конституційності правових актів цих органів. Однак, попри наближеність до політичних законотворчих процесів, суддя в межах виконання своїх обов'язків має дотримуватись принципу аполітичності з метою попередження виникнення недовіри суспільства до системи правосуддя.

Політичні події останніх років і запровадження конституційної реформи в Україні сприяли певним змінам у сфері функціонування Конституційного суду (КС) України, зокрема стосовно визначення суб'єктного складу.

Важливим об'єктом вивчення в юридичній науці є відповідні галузеві правовідносини, їх структура, характеристика елементів, зокрема суб'єктний склад. Актуальними залишаються питання щодо специфіки правових відносин, які виникають у сфері конституційного права, а точніше в КС України, оскільки це єдиний орган державної влади, який реалізує діяльність не в «стандартній» процесуальній формі.

Зазначені проблеми активно досліджували вітчизняні правознавці-конституціоналісти (В. Б. Ковальчук [1], А. Р. Крусян, А. О. Селіванов, А. А. Стрижак, О. В. Скрипнюк, В. Л. Федоренко [2] та ін.), проте питання щодо суб'єктного складу України в контексті прийняття нового Закону України не привертало увагу фахівців у сфері загальнотеоретичного правознавства.

Метою статті є аналіз суб'єктів КС України, для реалізації чого передбачено вирішити такі задачі: визначити поняття Конституційного суду згідно з чинним законодавством України; схарактеризувати суб'єктну структуру КС України; висвітлити коло суб'єктів конституційного подання, звернення та скарги; обґрунтувати відповідні висновки.

Суб'єктами конституційних правовідносин можуть бути учасники суспільних відносин, наділені конституційною правосуб'єктністю, тобто право- та дієздатністю, яку визначають норми конституційного права. Отже, В. Л. Федоренко виокремлює такі види суб'єктів конституційно-правових відносин: спільноти (народ, нація, національні меншини, корінні народи тощо); людина (громадянин, іноземець, особа без громадянства, житель); держава, органи державної влади, їхні посадові особи; територіальні громади, органи місцевого самоврядування, їхні посадові особи; АР Крим, спільнота АР Крим, органи АР Крим; громадянське суспільство і його інститути (громадські організації, професійні та творчі спілки, організації роботодавців, благодійні та релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні ЗМІ та інші невідприємницькі товариства й установи, легалізовані відповідно до законодавства, політичні партії); підприємства, установи, організації, незалежно від форми власності; міжнародні та іноземні органи й організації, які легітимно діють в Україні [2, с. 28–29]. Однак поза увагою науковця залишився КС України, який можна вважати окремим суб'єктом конституційних правовідносин зі спеціальним правовим статусом.

Так, 13 липня 2017 року було прийнято новий Закон України «Про Конституційний суд України» (далі – Закон), згідно з яким внесено деякі корективи в організацію та функціонування цього органу. Відповідно до ст. 1 зазначеного Закону, КС України є органом конституційної юрисдикції, що забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання щодо відповідності їй

законів України та в передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також має інші повноваження згідно з Основним Законом України [3].

Вивчаючи суб'єктний склад суду, варто зазначити, що в ньому відсутні позивачі та відповідачі, наявні в будь-якому іншому суді України. Натомість суб'єктів КС України умовно можна розподілити на декілька видів залежно від певних критеріїв.

За критерієм безпосереднього правосуддя можна виокремити: суддів, збори суддів, велику палату, сенат, комісію.

Залежно від адміністративного спрямування доцільно визначити таких суб'єктів: голова суду, заступники голови суду, керівник секретаріату, перший заступник керівника секретаріату, заступники керівника секретаріату.

За структурно-організаційним критерієм виокремлюють: збори суддів, постійні комісії, секретаріат, науково-консультативну раду, службу судових розпорядників, патронатну службу, архів, бібліотеку, офіційне видавництво.

За суб'єктом звернення:

1) представники держави: Президент України, Верховна Рада України, народні депутати (мінімум 45 осіб), Верховна Рада АР Крим, омбудсмен, Кабінет Міністрів України, Верховний суд України;

2) приватні особи: фізична особа, юридична особа приватного права, законні представники.

Необхідно більш детально проаналізувати окреслені в оновленому Законі суб'єкти. Отже, так само як і в попередньому варіанті Закону, склад суду становить 18 суддів КС України, яких призначають Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України в кількості по шість осіб (ст. 9).

У статті 11 Закону закріплено правові вимоги до кандидатів у судді: наявність громадянства України, володіння державною мовою, відповідність віковому цензу (40 років на день призначення), наявність вищої юридичної освіти та стажу професійної діяльності у сфері права щонайменше 15 років, високі моральні якості. Окрім цього, нормативним актом передбачено, що кандидат на посаду має бути правником із визнаним рівнем компетентності, а також аполітичним.

Водночас статтею Закону чітко передбачено умови, за яких кандидата не можна призначати на посаду судді КС України, зокрема, якщо він:

– є членом чи обіймає посаду в політичній партії, іншій організації, яка має політичні цілі або бере участь у політичній діяльності;

– є обраною на виборну посаду в органі державної влади чи органі місцевого самоврядування, має представницький мандат;

– бере участь в організації або фінансуванні політичної агітації чи іншої політичної діяльності.

Суддя КС України не може суміщати свою посаду з будь-якою посадою в органах державної влади, місцевого самоврядування або професійного правничого самоврядування, зі статусом народного депутата України, депутата Верховної Ради АР Крим, обласної, районної, міської, районної у місті, сільської, селищної ради, з іншим представницьким мандатом, адвокатською чи підприємницькою діяльністю, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати будь-яку іншу оплачувану роботу або отримувати іншу винагороду, окрім викладацької, наукової чи творчої діяльності й отримання винагороди за неї, а також не може входити до складу керівного органу чи наглядової ради юридичної особи, що передбачає отримання прибутку [3]. Таким чином, діяльність судді є обмеженою майже в усіх соціальних сферах, окрім наукової, творчої та викладацької. Це спрямовано на поширення знань та умінь серед майбутніх юристів з метою розбудови правової та соціальної держави, підтримання верховенства права і створення необхідних умов для передачі та поширення практичного досвіду юридичної роботи в академічних колективах.

Новелою Закону є дещо видозмінений склад КС України. Так, у ст. 32 зазначено, що в його складі діють велика палата, два сенати та шість колегій, які мають статус органів суду.

Відповідно до ст. 35 вказаного документа, до складу великої палати входять усі судді, які розглядають питання щодо:

1) відповідності Конституції України (конституційності) законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради АР Крим;

2) офіційного тлумачення Конституції України;

3) відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих, що винесено на розгляд Верховною Радою України для надання згоди на їх обов'язковість;

4) відповідності Конституції України (конституційності) питань, які запропоновані для винесення на Всеукраїнський референдум за народною ініціативою;

5) дотримання конституційної процедури розслідування та розгляду справи про усунення Президента України з посади (імпічмент);

6) доцільності законопроекту про внесення змін до Конституції України;

7) порушення Верховною Радою АР Крим Конституції України або законів України;

8) відповідності Конституції України та законам України нормативно-правових актів Верховної Ради АР Крим;

9) відповідності Конституції України (конституційності) законів України (їх окремих положень) за конституційними скаргами в разі відмови сенату від розгляду справи на розсуд великої палати у випадках, визначених цим Законом [3].

На відміну від великої палати, сенат КС України діє у складі або дев'яти суддів за умови повного складу суду (18 осіб), або шести – за умови, що кількісний склад суду менший за 18 осіб, адже лише в кількості шести осіб його рішення буде чинними.

Склад сенатів формують на спеціальному пленарному засіданні КС України шляхом жеребкування. Засідання сенату проводить голова та заступник голови КС України, а в разі їх відсутності – старший за віком суддя, який є членом відповідного сенату.

Згідно зі ст. 36 цього Закону, до компетенції сенату належить вирішення питань щодо відповідності Конституції України (конституційності) законів України (їх окремих положень) за конституційними скаргами [3].

Колегія КС України діє в складі трьох суддів. Її формують на спеціальному пленарному засіданні шляхом жеребкування. Варто зауважити, що стаття Закону містить пряму заборону одному і тому самому судді на постійній основі входити до складу декількох колегій.

У статті 37 Закону «Про Конституційний суд України» визначено, що серед повноважень колегії є вирішення питань

стосовно відкриття конституційного провадження у справі за конституційними поданнями, зверненнями, скаргами [3].

Кожна колегія має секретаря, з-поміж головних повноважень якого варто назвати:

– скликання засідання колегії та головування на ньому;

– внесення пропозицій головуючому в сенаті щодо скликання засідань сенату, пленарних засідань сенату, а головуючому у великій палаті – щодо засідань великої палати тощо.

У зазначеному нормативному акті також встановлено, що судді КС України можуть об'єднуватися в збори суддів з метою вирішення питань, які безпосередньо не пов'язані зі здійсненням конституційного провадження та не належать до питань, які вирішує суд під час засідань, тобто питань організаційного характеру. Представницькі та розпорядчі функції здійснюють голова суду його заступник і секретарі колегій.

Відповідно до ст. 35 Закону, до повноважень голови КС України належать такі:

1) загальне керівництво організацією роботи суду та його секретаріату;

2) скликання засідань, спеціальних пленарних засідань суду, а також засідань і пленарних засідань великої палати;

3) головування на засіданнях, спеціальних пленарних засіданнях суду, а також засіданнях і пленарних засіданнях великої палати;

4) участь в одному з сенатів і головування на його засіданнях;

5) розпорядження бюджетними коштами на утримання та забезпечення діяльності суду відповідно до затвердженого кошторису і контроль за ефективністю їх використання секретаріатом тощо [2].

Голова суду має заступника, який виконує його доручення й окремі повноваження. Він також входить до одного із сенатів і головує на його засіданнях. Заступника обирають за пропозицією голови суду лише на один трирічний строк шляхом таємного голосування.

У статті 36 Закону зазначено, що у разі подання заступником голови суду заяви про звільнення з посади суд ухвалює рішення про дострокове звільнення з цієї посади, якщо за це проголосувала більшість суддів КС України від конституційного складу суду [3].

Ще одним організаційно-допоміжним органом у діяльності КС України є постійні комісії, до яких входять судді на чолі з головою, яких обирають на засіданні суду. Варто зауважити, що на відміну від попереднього Закону, у нинішньому закріплено діяльність лише постійних комісій, а тимчасові – ліквідовано.

Існує також секретаріат суду, який здійснює організаційне, аналітичне, юридичне, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення діяльності органу. Отже, згідно зі ст. 44 Закону, секретаріат:

- забезпечує підготовку та проведення засідань колегій, засідань і пленарних засідань сенатів та великої палати, а також суду;

- забезпечує діяльність голови суду, його заступника, секретарів колегій, суддів КС України;

- забезпечує офіційне оприлюднення актів суду;

- надсилає акти суду, зокрема до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну правову політику, для внесення до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів та опублікування в Офіційному віснику України;

- здійснює реєстрацію та попередню перевірку всіх форм звернень, що надійшли до суду, готує попередні висновки про наявність підстав для відкриття або відмови у відкритті конституційного провадження у справі;

- здійснює офіційне спілкування із суб'єктами звернень до суду, учасниками конституційного провадження й особами, залученими до участі в конституційному провадженні;

- може брати участь у підготовці проектів нормативних актів щодо питань діяльності суду;

- забезпечує діяльність постійних комісій суду та науково-консультативної ради суду;

- здійснює контроль за своєчасним надходженням документів, матеріалів та іншої інформації в конкретній справі, яку готує до розгляду або розглядає суд, а також документів і матеріалів, витребуваних суддею-доповідачем у справі згідно з цим Законом;

- узагальнює практику виконання актів суду тощо.

Секретаріат очолює керівник секретаріату, якого суд призначає та звільняє з посади за поданням голови суду. Керівник секретаріату має першого заступника та заступників, яких суд також призначає/звільняє з посади за поданням голови суду.

У складі секретаріату функціонує служба судових розпорядників і патронатна служба КС України [3].

Іншим допоміжним організаційним органом, який діє у складі КС України є архів, де впродовж 100 років зберігаються всі матеріали справ, щодо яких судом було ухвалено рішення або надано висновок. Рішення та висновки суду з особистими підписами суддів КС України зберігають в архіві суду безстроково (ст. 45) [3].

Не менш важливим дорадчим органом у діяльності КС України є науково-консультативна рада, яку формують з висококваліфікованих фахівців у сфері права для підготовки наукових висновків із питань діяльності КС України, що потребують наукового забезпечення.

Згідно зі ст. 46 і 47 Закону, до складу КС України належать бібліотека, на яку покладено відповідальність за забезпечення фахівців необхідною науковою й іншою спеціальною літературою, та видавництво, що здійснює опублікування видання «Вісник Конституційного суду України» [3].

Таким чином, внутрішня структура КС України є доволі розгалуженою. Серед суб'єктів варто назвати тих, які опосередковано стосуються діяльності КС України. Відтак, усе залежить від форми звернення до КС України. Варто згадати, що в попередньому Законі України «Про Конституційний суд України» від 1996 року було лише дві форми: конституційне подання та конституційне звернення (ст. 38) [4]. Натомість ст. 50 нового Закону до цих двох форм додано конституційну скаргу, що безпосередньо розширює суб'єктний склад.

Отже, відповідно до ст. 51 нового законодавчого акта, конституційним поданням є подане до КС України письмове клопотання стосовно:

- 1) визнання акта (його окремих положень) неконституційним;
- 2) офіційного тлумачення Конституції України.

Суб'єктами права на конституційне подання є Президент України, щонайменше 45 народних депутатів України, Верховний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та Верховна Рада АР Крим.

Конституційним зверненням визначають подане до КС України письмове клопотання про надання висновку щодо:

- 1) відповідності Конституції України чинного міжнародного договору України або такого, що внесено до Верховної Ради України для надання згоди на його обов'язковість;

2) відповідності Конституції України (конституційності) питань, які пропонують для винесення на Всеукраїнський референдум за народною ініціативою;

3) дотримання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста (імпичмент);

4) відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам ст. 157 і 158 Конституції України;

5) порушення Верховною Радою АР Крим Конституції України або законів України;

6) відповідності нормативно-правових актів Верховної Ради АР Крим Конституції України та законам України.

Суб'єктами права на таке конституційне звернення можуть бути Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, щонайменше 45 народних депутатів України.

Новелою Закону, як уже було зазначено вище, є конституційна скарга. Так, відповідно до ст. 55 цього нормативного акта, конституційна скарга – це подане до КС України письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) законів України (їх окремих положень), що застосовують в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу. Суб'єктом права на таку скаргу є особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон (його окремі положення) суперечить Конституції України. Окрім цього, чітко визначено на заборону юридичним особам публічного права подавати скарги такого роду.

Конституційна скарга, яку подає фізична особа, має бути підписана нею особисто. Відповідно до ст. 56 цього Закону, якщо ж суб'єктом права на конституційну скаргу є дієздатна фізична особа, яка за станом здоров'я або фізичною вадою не в змозі особисто її підписати, то в такому разі цей документ підписує уповноважена у визначеному законодавством порядку особа, яка діє від її імені [3]. Це може бути представник або адвокат.

У цій самій статті зазначено, що під час подання конституційної скарги юридичною особою приватного права її підписує особа, повноваження на це якої має бути підтверджено установчими документами вказаної юридичної особи й актом про призначення (обрання) на посаду уповноваженої особи [3]. Варто зазначити, що в такому разі представляти інтереси

юридичної особи можуть: генеральний директор, виконавчий директор, юрисконсульт або будь-який юрист юридичного відділу, а також адвокат за окремим договором.

Таким чином, проаналізувавши новий Закон України «Про Конституційний суд України» від 13 липня 2017 року № 2136-VIII можна з упевненістю стверджувати, що суб'єктний склад КС України було значно розширено як щодо безпосередніх учасників процесу, так і стосовно кількості опосередкованих осіб.

Так, судді КС України провадять свою діяльність у великій палаті, сенаті, колегіях та постійно діючих комісіях, що значно пришвидшує розгляд справ. Позитивним можна вважати той факт, що будь-яка фізична або юридична особа приватного права наразі має можливість звернутися до КС України з конституційною скаргою. Проте актуальними залишаються питання щодо процедури реалізації права на конституційну скаргу, системи гарантій і механізму її реалізації, а також ролі інституту адвокатури в контексті вирішення питання оскарження неправомірних (несправедливих) рішень у міжнародному суді. Таким чином, значно розширюються громадянські права і свободи особи на отримання достовірної інформації та забезпечення власних прав і свобод.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ковальчук В. Б. До питання про роль та місце конституційного суду України в системі вищих органів державної влади: в контексті європейського досвіду [Електронний ресурс] / В. Б. Ковальчук // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2016. – № 837. – С. 137–142. – (Серія «Юридичні науки»). – Режим доступу: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/4967/vnulpurn201683723.pdf>. – Назва з екрана.

2. Федоренко В. Л. Суб'єкти конституційно-правових відносин в Україні та їх система [Електронний ресурс] / В. Л. Федоренко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 4. – С. 27–34. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmj_2011_4_6. – Назва з екрана.

3. Про Конституційний Суд України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 лип. 2017 р. № 2136-VIII. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>. – Назва з екрана.

4. Про Конституційний Суд України [Електронний ресурс] : Закон України від 16 жовт. 1996 р. № 422/96-ВР (утратив чинність). – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/422/96-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Kovalchuk, V.B. (2016). Do pytannia pro rol ta mistse konstytutsiinoho sudu Ukrainy v systemi vyshchyykh orhaniv derzhavnoi vlady: v konteksti yevropeiskoho dosvidu [The question of the role and place of the constitutional court of Ukraine in the system of supreme bodies of state power: in the context of European experience]. *Visnyk Natsionalnogo universytetu Lvivska politekhnika, Bulletin of the National University Lviv Polytechnic*, 837, 137-142. Retrieved from file:///C:/Users/admin/Downloads/vnulpurn_2016_837_23.pdf [in Ukrainian].
2. Fedorenko, V.L. (2011). Subieky konstytutsiino-pravovykh vidnosyn v Ukraini ta ikh sistema [Subjects of constitutional and legal relations in Ukraine and their system]. *Biuletyn Ministerstva yustytysii Ukrainy, Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine*, 4, 27-34. Retrieved from file:///C:/Users/admin/Downloads/bmju_2011_4_6%20(1).pdf [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy pro Konstytutsyni Sud Ukrainy: vid 13 lyp. 2017 r. No. 2136-VIII [Law of Ukraine on the Constitutional Court of Ukraine from July 13, 2017, No. 2136-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 35. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2136-19> [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy pro Konstytutsyni Sud Ukrainy: vid 16 zhovt. 1996 r. No. 422/96-VR [Law of Ukraine on the Constitutional Court of Ukraine from October 16, 1996, No. 422/96-VR]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 49. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/422/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 31.10.2017

Polska M. – Barrister, Kyiv, Ukraine

The Subject Structure of the Constitutional Court Ukraine According to the New Legislated

The main and important feature of constitutional justice in any country is that it is directly related to the activity of the legislative and executive bodies of state power. Only such a court can do control over the activities of public authorities within the framework of the current constitution.

The subject of his competence is the establishment of constitutionality of legal acts of these bodies. In this case, the judge in his activity should be guided by the principle of apolitical, observance of which prevents the formation of distrust of society to this.

However, due to the heterogeneous political events of recent years and the beginning of constitutional reform in Ukraine, there has

been a shift in the sphere of functioning of the Constitutional Court of Ukraine, also in determining the subject structure.

Consequently, the article presents a classification of the subject structure of the Constitutional Court of Ukraine, as well as an analysis of each of them.

In addition, the author found that under the new Law of Ukraine «About the Constitutional Court of Ukraine» its subjective part was significantly expanded both in the number of direct participants in the process and in the number of indirect participants. Thus, the judges of the Constitutional Court of Ukraine carry out their activities in the Grand Chamber, Senate, colleges and permanent committees, which significantly accelerates the consideration of the case.

It is also positive that, apart from some public authorities (the Supreme Rada, the Cabinet of Ministers, the Ombudsman, etc.), any natural or legal person of private law now has the right to appeal to the Constitutional Court of Ukraine with a constitutional complaint. In this case, an actual became the questions of the procedure for realization of the right to it (the constitutional complaint), the guarantee system and the mechanism for its realization remain, as well as the role of the legal institution of advocacy in resolving the issue of challenging unlawful (unfair) decisions in an international court.

Keywords: subject structure, Constitutional Court of Ukraine, judge, chairman of the court, senate, large chamber, private persons, representatives of the state.